

УДК: 373.2.015.31:502(045)

DOI: <https://doi.org/10.54929/REICST-monograph-03-2026-02>

Лазарович Н. Б.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти,
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: 0000-0002-3793-7505

Nadiia Lazarovych

PhD in Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of
Theory and Methodology of Preschool and Special Education,
Vasyl Stefanyk Carpathian National University,
Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3793-7505

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

TECHNOLOGY FOR THE FORMATION OF ENVIRONMENTALLY APPROPRIATE BEHAVIOR OF PRESCHOOL CHILDREN

***Анотація.** У статті обґрунтовано педагогічну технологію формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. Розкрито сутність поняття «екологічно доцільна поведінка» як інтегрованого особистісного утворення, що поєднує мотиваційний, когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий компоненти. Визначено структурні компоненти, критерії та показники сформованості екологічно доцільної поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Описано зміст, форми*

та методи реалізації технології, що інтегрує освітньо-пізнавальну, природоохоронну, дослідницько-творчу й ігрову діяльність. Обґрунтовано роль партнерської взаємодії педагогів і батьків у формуванні відповідального ставлення дітей до довкілля. Висвітлено можливості використання інформаційно-комунікаційних технологій та дидактичних ігор екологічного спрямування. Результати впровадження технології засвідчили її ефективність у розвитку екологічних знань, ціннісних орієнтацій та практичних навичок екологічно доцільної поведінки дошкільників. Окреслено перспективи подальших наукових досліджень у контексті інтеграції екологічного виховання з іншими освітніми напрямками дошкільної освіти.

Ключові слова: екологічно доцільна поведінка, дошкільний вік, заклад дошкільної освіти, екологічне виховання, педагогічна технологія, сталий розвиток, партнерська взаємодія.

Annotation. *The article substantiates a pedagogical technology for the formation of environmentally appropriate behavior in preschool children within preschool education institutions. The concept of environmentally appropriate behavior is revealed as an integrated personal formation that combines motivational, cognitive, emotional–value-based, and activity–behavioral components. The structural components, criteria, and indicators of the formation of environmentally appropriate behavior in senior preschool children are identified. The content, forms, and methods of implementing the technology are described, integrating educational and cognitive, environmental protection, research and creative, and play-based activities. The role of partnership interaction between educators and parents in fostering children’s responsible attitudes toward the environment is substantiated. The potential of information and communication technologies and environmentally oriented didactic games is highlighted. The results of the implementation confirm the effectiveness of the technology in developing environmental knowledge, value orientations, and practical skills of environmentally appropriate behavior in preschool children. Prospects for further research are outlined, particularly in terms of integrating environmental education with other areas of preschool education.*

Keywords: *environmentally appropriate behavior; preschool age; preschool education institution; environmental education; pedagogical technology; sustainable development; partnership interaction.*

ВСТУП. Екологічні проблеми сьогодні набули глобального масштабу й особливо гостро проявляються в Україні. Розв'язання цих проблем здійснюється на різних рівнях – державному, економічному, науково-технічному та культурно-освітньому. Особливу роль відіграє саме культурно-освітній чинник, оскільки основні причини екологічних загроз пов'язані з антропоцентричним мисленням, споживацьким ставленням до природи та усталеними моделями поведінки людини в довкіллі.

Формування основ екологічної культури та набуття морально-духовних цінностей розпочинається з раннього віку. У дошкільному дитинстві закладаються первинні уявлення про природу, формується досвід взаємодії з навколишнім середовищем, усвідомлення себе як його частини та початкове розуміння власної ролі у збереженні довкілля. Сензитивність дошкільного віку зумовлює його особливу значущість для екологічного виховання та формування первинних навичок відповідальної поведінки в природному середовищі.

Різні аспекти екологічного виховання відображено в «Концепції екологічної освіти України», де формування екологічної культури всіх верств населення визначено одним із ключових завдань. Одним зі шляхів його реалізації визначено «відродження кращих традицій українського народу у ставленні до природи та виховання любові до рідної землі». У сучасній дошкільній освіті пріоритетним завданням є формування екологічної компетентності дітей, що передбачає здатність спостерігати за природними явищами, усвідомлювати наслідки власних дій для довкілля та виявляти активну турботу про навколишній світ.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. З метою впровадження технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку було проаналізовано теоретичні засади організації освітнього процесу. Значна кількість науковців присвятила свої дослідження проблемі організації методич-

ного забезпечення освітньої діяльності на основі практичного досвіду функціонування закладів освіти (Г. Беленька, А. Богуш, Н. Гавриш, К. Крутій, О. Половіна, О. Рейпольська, І. Романюк, Г. Смольникова та ін.).

Вагомий масив наукових праць присвячено обґрунтуванню сутності поняття «екологічно доцільна поведінка» – як у форматі загального базового визначення її психолого-педагогічної природи, так і в контексті конкретного вікового періоду (Г. Беленька, О. Білан, М. Гаврилюк, М. Гончарова-Горянська, Н. Горобаха, С.Іванчук, А.Колишкіна, О.Колонкова, О.Крюкова, В.Куценко, Н. Мискова, З. Плохій, О. Пруцакова, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт, І. Трубник, О. Шевчук).

Огляд наукової літератури дав змогу виокремити основні напрями досліджень: теоретико-методологічні засади формування екологічно доцільної поведінки (сутність і структура поняття досліджувалися С. Довбнею, С. Іванчук, О. Коваленко; педагогічні умови й чинники ефективного формування Н. Лисенко, В.Маршицькою; інтеграція екологічного виховання в освітній процес – С. Іванчук, Т. Піроженко); методичні аспекти (застосування екологічних ігор, дидактичних вправ, рольових ігор – Н.Рижова, П. Саморукова); організація практичної діяльності дітей у природі та безпосередньої взаємодії з природним середовищем (спостереження, експериментування, праця в природі – В. Грецова, Г. Земцова).

МЕТА. Метою статті є обґрунтування та опис педагогічної технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти, визначення її структурних компонентів, змісту, форм і методів реалізації, а також окреслення можливостей інтеграції цієї технології в сучасний освітній процес.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Для досягнення мети статті та розв’язання поставлених завдань використано комплекс

взаємопов'язаних теоретичних і загальнонаукових методів дослідження, що забезпечили цілісний аналіз проблеми формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Методи теоретичного аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації застосовано для опрацювання філософських, психолого-педагогічних і методичних джерел з проблем екологічного виховання, сталого розвитку, екологічної культури та поведінки особистості. Це дало змогу уточнити сутність ключових понять дослідження, визначити структурні компоненти екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку та окреслити концептуальні засади побудови педагогічної технології.

Системний підхід використано для розгляду процесу формування екологічно доцільної поведінки як цілісного педагогічного явища, що охоплює мотиваційний, когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісно-поведінковий компоненти та реалізується у взаємодії дитини, педагога, родини й освітнього середовища закладу дошкільної освіти.

Метод педагогічного моделювання застосовано з метою розроблення технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку, визначення її структурно-функціональних компонентів, принципів реалізації, змісту, форм і методів педагогічної взаємодії.

Метод порівняльного аналізу використано для зіставлення різних наукових підходів до розуміння екологічно доцільної поведінки, а також для аналізу традиційних і сучасних форм та методів екологічного виховання дітей дошкільного віку.

У процесі дослідження застосовано метод педагогічного спостереження з метою виявлення особливостей прояву екологічно доцільної поведінки дітей у різних видах діяльності, а також аналізу ефективності впровадження запропонованих форм і методів роботи.

Метод якісного аналізу результатів освітньої діяльності використано для узагальнення педагогічного досвіду, інтер-

претації отриманих результатів і визначення перспектив подальшого вдосконалення технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку.

РЕЗУЛЬТАТИ. Поняття «екологічно доцільна поведінка» охоплює два компоненти – «екологія» та «доцільна поведінка». Термін «екологія» тісно пов'язаний із сучасними науковими дослідженнями, у межах яких розрізняють біологічні та соціокультурні аспекти взаємодії людини з природою. Поняття «доцільна поведінка» відображає як вроджені, так і набуті характеристики особистості.

У процесі розвитку науки поведінку поділяють на дві складові: вроджену, притаманну людині від народження, та набуту, що формується протягом життя під впливом соціального середовища. Поряд із цим термін «поведінка» використовується для опису індивідуальних відмінностей, зумовлених генетичними особливостями нервової системи, фізіологічними характеристиками та інстинктами.

Натомість поняття «доцільна поведінка» розглядається як система усвідомлених дій і вчинків, що виникають у процесі взаємодії з різними чинниками та спрямовані на досягнення визначених цілей. Таким чином, екологічно доцільна поведінка трактується як процес засвоєння особистістю культурно зумовленої системи ставлень до довкілля, прийнятої в суспільстві, у якому вона живе, та як форма соціального конструювання відповідальності за збереження природи. Водночас екологічно доцільна поведінка постає як процес опанування соціально схвалених моделей поведінки, цінностей і смислів, що відповідають принципам сталого розвитку та гармонійного співіснування людини з природою.

З метою забезпечення ефективного формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку було розроблено технологію формування екологічно доцільної поведінки дошкільників. Її структурно-функціональні характеристики подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Структурно-функціональні характеристики технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку

Структурний компонент	Критерії та показники сформованості	Зміст педагогічної діяльності	Форми, методи та засоби
1	2	3	4
Мотиваційний	– наявність внутрішньої мотивації дотримуватися екологічно доцільної поведінки; – позитивне ставлення до екологічних правил; – ініціативність у природоохоронній діяльності	Формування мотивів дбайливого ставлення до природи; усвідомлення особистісної значущості екологічних дій; підтримка дитячої ініціативи	Мотиваційні бесіди; проблемні ситуації; рольові ігри («Ми — рятувальники природи»); заохочення; приклад дорослого
Когнітивний (знанєвий)	– знання назв рослин, тварин і природних об'єктів; – розуміння сезонних змін; – усвідомлення причин забруднення довкілля; – розуміння значення води, повітря та ґрунту	Формування елементарних екологічних понять і уявлень; встановлення причинно-наслідкових зв'язків у природі	Освітні заняття («Природа — наш дім»); спостереження; тематичні бесіди; читання й обговорення еко-казок; перегляд презентацій і відеоматеріалів
Емоційно-ціннісний	– інтерес до природи; – емпатія до живих істот; – емоційна реакція на стан довкілля; – переживання радості від взаємодії з природою	Розвиток ціннісного ставлення до природи; формування емоційної чутливості та відповідальності	Художньо-естетична діяльність; малювання («Я і природа»); драматизація еко-казок; слухання аудіоказок; спостереження за природою

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4
Діяльнісно-поведінковий	– дотримання правил поведінки в природі; – участь у догляді за рослинами; – ощадливе використання ресурсів; – ініціативність в екологічній діяльності	Закріплення екологічно доцільних дій у повсякденному житті; формування практичного досвіду	Екологічні акції; «зелений патруль»; сортування відходів; виготовлення годівниць; дослідницько-практична діяльність
Партнерська взаємодія (педагоги – батьки – діти)	– узгодженість виховних впливів; – активна участь сім'ї; – підтримка екологічних ініціатив дітей	Формування єдиного екологічного розвивального простору дитини	Екологічні акції з батьками; сімейні конкурси; спільні екскурсії; виставки; проектна діяльність
Інформаційно-комунікаційний супровід	– інтерес до цифрових екоресурсів; – уміння застосовувати знання в ігровій діяльності	Підвищення наочності та мотивації екологічного виховання	Мультимедійні ігри; інтерактивні завдання; квест-ігри; друковані настільні еко-ігри

Джерело: складено автором

Охарактеризуємо подану технологію формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти.

Технологія формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку ґрунтується на сучасному розумінні феномена «екологічно доцільна поведінка» як інтегрованого особистісного утворення, що поєднує когнітивний, мотиваційний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-поведінковий компоненти й реалізується в системі соціо-природних взаємовідносин, виражених у послідовності «мета – мотив (потреба) – ставлення – поведінка – результат».

У межах дошкільного дитинства екологічно доцільна поведінка розглядається як процес поступового входження

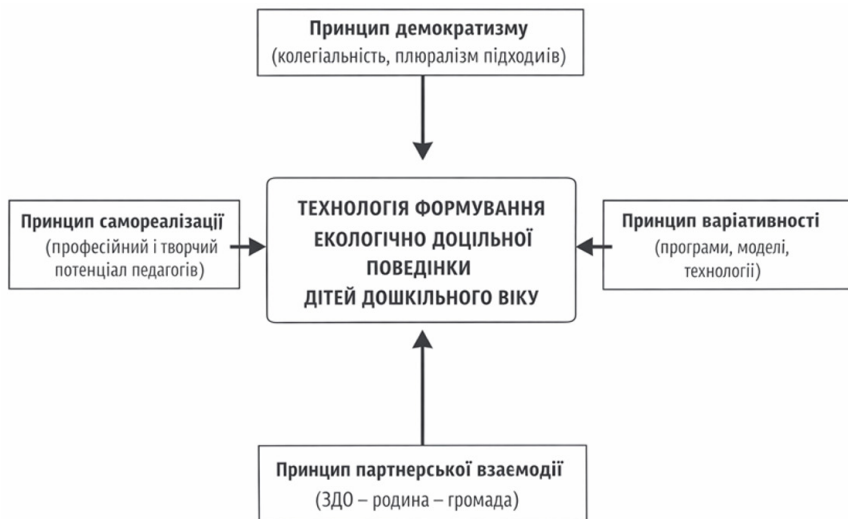
дитини в культуру відповідального ставлення до природи, засвоєння соціально схвалених норм і моделей взаємодії з довкіллям, що відповідають принципам сталого розвитку та гармонійного співіснування людини і природи. Вона формується у взаємодії природних (вроджених) задатків дитини та набутих соціокультурних впливів, насамперед у спеціально організованому освітньому середовищі закладу дошкільної освіти.

Розроблена технологія спрямована не лише на формування екологічно доцільної поведінки дітей, а й на підготовку педагогічних працівників до ефективної екологічно спрямованої діяльності шляхом надання їм методичного й технологічного забезпечення, що включає сучасні форми, методи та засоби організації взаємодії з дітьми дошкільного віку.

Реалізація технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку ґрунтується на таких принципах:

- демократизму, що передбачає врахування різних педагогічних підходів і поглядів, забезпечення колегіальності у відборі змісту та методів екологічного виховання;
- варіативності, яка забезпечує можливість розроблення та застосування різних програм, моделей і технологій формування екологічно доцільної поведінки з урахуванням конкретних умов функціонування закладу дошкільної освіти;
- самореалізації, орієнтованого на розкриття професійного й творчого потенціалу педагогів у процесі екологічного виховання дітей дошкільного віку;
- партнерської взаємодії, що передбачає співпрацю педагогів, дітей, батьків і соціальних партнерів з метою досягнення якісних результатів екологічного розвитку дітей.

Взаємозв'язок принципів при реалізації технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку унаочнено на рисунку 1.

Рис. 1. Структурно-логічна схема принципів реалізації технології формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку

Джерело: складено автором

В основу технології покладено визначені структурні компоненти екологічно доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку:

- мотиваційний компонент, що відображає усвідомлене прагнення дитини дотримуватися норм екологічно доцільної поведінки, ініціативність у природоохоронній діяльності та позитивне ставлення до екологічних правил;
- когнітивний компонент, який характеризує рівень знань про природу, природні явища, причинно-наслідкові зв'язки в довкіллі та правила екологічно доцільної поведінки;
- емоційно-ціннісний компонент, що виявляється у здатності дитини емоційно реагувати на стан природи, виявляти емпатію до живих істот і усвідомлювати наслідки людської діяльності;
- діяльнісно-поведінковий компонент, який відображає практичне застосування екологічних знань і цінностей у повсякденній діяльності, дотримання правил поведінки в природі та участь у природоохоронних заходах (рисунк 2).

Рис. 2. Структурні компоненти екологічно доцільної поведінки дітей старшого дошкільного віку

Джерело: складено автором

Схарактеризуємо основний зміст та форми реалізації нашої технології формування екологічно доцільної поведінки передбачає систему взаємопов'язаних видів діяльності, що реалізуються в різних видах активності дітей дошкільного віку.

Освітньо-пізнавальний напрям охоплює тематичні заняття («Природа – наш дім», «Мої екологічні вміння та бажання»), бесіди («Чому потрібно берегти воду?», «Як допомогти тваринам узимку?»), читання та обговорення еко-казок, що сприяють формуванню первинних екологічних понять і ціннісних орієнтацій.

Природоохоронна діяльність спрямована на формування практичних умінь і навичок екологічно доцільної поведінки, зокрема догляд за рослинами на території закладу дошкільної освіти, участь у «зелених патрулях», виготовлення годівниць для птахів, спостереження за птахами, прибирання та благоустрій навколишнього середовища.

Дослідницько-творча діяльність передбачає проведення елементарних дослідів із природними об'єктами, створення

виробів із природних і вторинних матеріалів, художню діяльність на екологічну тематику, що стимулює пізнавальний інтерес і творче самовираження дітей.

Рольові ігри та ігрові ситуації сприяють формуванню морально-етичних ставлень у взаємодії з природою, розвитку відповідальності та вмінню оцінювати наслідки власних дій (наприклад, «Ми – рятівники лісу», «Що добре і що погано для природи»).

Важливою складовою технології є партнерська взаємодія з батьками, що реалізується через екологічні акції, сімейні конкурси, спільні екскурсії, громадські прибирання та виставки, забезпечуючи єдність виховних впливів закладу дошкільної освіти і сім'ї.

Інформаційно-комунікаційні технології застосовуються як засіб підвищення мотивації та наочності, зокрема через перегляд відеоматеріалів, інтерактивні ігри та аудіоказки з елементами обговорення.

Для педагогічних колективів розроблено систему екологічно орієнтованих дидактичних ігор (мультимедійні ігри, ігри-подорожі, квест-ігри, друковані настільні еко-ігри), що забезпечують комплексний вплив на всі компоненти екологічно доцільної поведінки дітей.

ВИСНОВКИ. Узагальнення результатів дослідження дає підстави стверджувати, що формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку є цілеспрямованим, поетапним і системним процесом, який потребує науково обґрунтованого педагогічного забезпечення. Екологічно доцільна поведінка в дошкільному дитинстві постає як інтегроване особистісне утворення, що поєднує мотиваційні, когнітивні, емоційно-ціннісні та діяльнісно-поведінкові компоненти й формується у процесі взаємодії дитини з природним і соціальним середовищем.

Розроблена та апробована технологія формування екологічно доцільної поведінки дітей дошкільного віку в умовах

закладу дошкільної освіти підтвердила свою педагогічну доцільність і результативність. Вона забезпечує цілісний вплив на всі структурні компоненти екологічно доцільної поведінки та сприяє формуванню в дітей позитивного ставлення до природи, усвідомлення взаємозв'язків у довкіллі, готовності дотримуватися екологічних правил і брати участь у природоохоронній діяльності.

Дослідження засвідчило, що ефективність реалізації технології значною мірою залежить від професійної готовності педагогічних працівників, узгодженості виховних впливів закладу дошкільної освіти і сім'ї, а також створення екологічно сприятливого розвивального середовища. Особливої значущості набуває партнерська взаємодія з батьками, яка забезпечує перенесення сформованих у закладі дошкільної освіти моделей екологічно доцільної поведінки в повсякденне життя дитини.

Використання різноманітних форм і методів екологічного виховання – спостережень, дослідницької діяльності, рольових ігор, художньо-творчих завдань, природоохоронних акцій та інформаційно-комунікаційних засобів – сприяє підвищенню мотивації дітей, розвитку їхньої пізнавальної активності й емоційної чутливості до стану довкілля. Залучення дітей до практичної діяльності в природі забезпечує закріплення екологічно доцільних дій і формує досвід відповідальної поведінки.

Перспективи подальших досліджень убачаються в поглибленні вивчення проблеми формування екологічно доцільної поведінки дітей різних вікових груп, удосконаленні методичного забезпечення екологічного виховання в умовах інклюзивного освітнього середовища, а також у розробленні й упровадженні сучасних цифрових ресурсів, спрямованих на підтримку екологічної освіти дітей дошкільного віку. Окремого наукового інтересу потребує дослідження наступності у формуванні екологічної культури дітей між дошкільною та початковою ланками освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Bilodid, I. (Ed.). (1970–1980). *Slovnyk ukraïnskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language] (Vols. 1–11; Vol. 9, p. 849). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
2. Zadorozhna, L. (2002). Pedahohichni aspekty profesiinoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Pedagogical aspects of professional training of a future teacher]. *Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity*, 4, pp. 79–84 [in Ukrainian].
3. Kriukova, O. V. (2005). Formuvannia ekolohichno-dotsilnoi povedinky molodshykh shkoliariv [Formation of environmentally appropriate behavior of primary school children] (Extended abstract of candidate's thesis). Institute of Problems of Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, p. 7 [in Ukrainian].
4. Sokolova, H. B. (2017). Problema psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z osoblyvymy osvitynymi potrebamy v naukovykh doslidzhenniakh [The problem of psychological and pedagogical support of children with special educational needs in scientific research]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Psykholohiia*, 22(4 (46)), pp. 52–59 [in Ukrainian].
5. Stiahunova, O., Sopilnyk, A., & Nikitiuk, K. (2020). Indeks yakosti doshkilnoi osvity Donechchyny [Quality index of preschool education in Donetsk region]. In T. V. Kolhan (Ed.), *Osvita Donechchyny: hnuchka, innovatsiina, yakisna. Dorozhnia karta na 2020–2021 navchalnyi rik: naukovo-metodychni rekomendatsii shchodo orhanizatsii y suprovodu osvitnoi roboty u 2020–2021 navchalnomu rotsi* (pp. 67–72). Kramatorsk: Informatsiino-vydavnychiy viddil [in Ukrainian].
6. Stiahunova, O. O., & Sopilnyk, A. A. (2018). *Metodychni rekomendatsii shchodo vykorystannia ekonaboru v osvitnomu protsesizakladiv doshkilnoi osvity Donetskoi oblasti* [Methodological recommendations for the use of eco-kit in the educational process of preschool education institutions of Donetsk region]. Kramatorsk: Vytoky [in Ukrainian].

7. Ivanchuk, S., Kakhiani, Y., Hryboiedova, T., & Bilychenko, H. (2022). Preparing student teachers for the formation of socially significant values in preschoolers. *Revista Tempos e Espaços em Educação*, 15(34), e16944. <https://doi.org/10.20952/revtee.v15i34.16944>.